

Odškodnění za nucení k vystěhování z Československa

Parlament České republiky přijal 2. července 2025 zákon č. 273/2025 Sb., o jednorázovém odškodnění osob nucených Státní bezpečností (StB) k vystěhování z Československé socialistické republiky (ČSSR), který stanovil jednorázové odškodnění ve výši 100 000 Kč čs. občanům, kteří byli mezi 1. lednem 1978 a 17. listopadem 1989 nuceni k vystěhování z Československa. Současně zákon stanoví překážky vylučující z odškodnění ty, kdo se dobrovolně, vědomě a aktivně významným způsobem podíleli na budování, rozvoji a upevňování komunistické totalitní moci v Československu, včetně kandidátů či členů Komunistické strany Československa (KSČ) a Komunistické strany Slovenska (KSS), příslušníků Lidových milic (LM), spolupracovníků Státní bezpečnosti apod.

 Ve druhé polovině sedmdesátých let vzrostla zejména v souvislosti se vznikem Charty 77 aktivita části veřejnosti, která nesouhlasila s politikou komunistického režimu v čele s Gustávem Husákem. Státní bezpečnost na to reagovala zvýšenými opatřeními. Aby zabránila možnému sjednocení opozičních skupin na bázi Charty 77 a rozložila disidentské skupiny, na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let spustila celostátní akce „Rozptyl“, „Rozklad“ a „Izolace“,¹ na něž ve druhé polovině osmdesátých let navázaly akce „Klín“² a „Ambice“.³ Vyvrcholením těchto opatření byla akce „Asanace“, jejímž cílem bylo dosáhnout toho, aby se nepo-

hodlné osoby vystěhovaly z Československa.⁴ Jednalo se o porušování základních lidských práv, zejména práva na pobyt ve své rodné zemi a práva nebýt zbaven své státní příslušnosti, když svobodu pobytu garantovala i tehdy platná ústava, jejíž čl. 31 uváděl, že „*nedotknutelnost obydlí, listovní tajemství a tajemství dopravovaných zpráv, jakož i svoboda pobytu jsou zaručeny*“.⁵

Na konci roku 1977 signoval federální ministr vnitra Jaromír Obzina rozkaz č. 32/1977, který v plánech na rok 1978 na úseku boje proti „vnitřnímu nepříteli“ mj. nařizoval „*docílit úplného rozložení a izolace hlavních organizátorů akce „Charta 77“ od ostatních signatářů; u vytypovaných*

organizátorů této akce dosáhnout vystěhování z ČSSR“.⁶ Na celostátní rovině měla akce na starosti X. správa SNB pro boj s vnitřním nepřitelem, konkrétní opatření byla učiněna i na krajské a okresní úrovni. V roce 1978 se podařilo dosáhnout vystěhování patnácti signatářů Charty 77 s rodinami do zahraničí, dalších pět mělo být připraveno opustit republiku na počátku roku 1979.⁷ V součinnosti s I. správou SNB (rozvědkou) dále u některých proběhla i kompromitace v zahraničí nebo získávání dokumentace o jejich nepřátelské činnosti vůči ČSSR za účelem odebrání občanství a tím zamezení jejich návratu do Československa. Akce byla později rozšířena také na představitele undergroundu, hnutí hippies a tzv. volné mládeže. Nejintenzivněji byla prováděna do roku 1984, avšak tzv. preventivní opatření typu „Asanace“ byla činěna až do pádu režimu. Psychický nátlak na vystěhování spočíval zejména v předvolávání k podání vysvětlení, dvoudenních pobytech v celách předběžného zadržení, odebírání řidičských a technických průkazů, vyhazovů ze zaměstnání, posílání výhrůžných anonymních dopisů či v rozmanitých formách vydírání.⁸

Teolog a signatář Charty 77 Milan Balabán před soudem v roce 2002

1 GRUNTORÁD, Jiří: Státní bezpečnost proti Chartě 77 – Akce IZOLACE (krátká analýza a edice dokumentů). *Securitas Imperii*, 1999, č. 5, s. 173–190.

2 ŽÁČEK, Pavel: Celostátní projekt „KLÍN“. *Securitas Imperii*, 1994, č. 1, s. 60–87.

3 Seznam akcí byl sestaven na základě vyhodnocení plánů X. správy SNB za roky 1978–1989.

4 K akci „Asanace“ více KOUTEK, Ondřej: Akce ASANACE. *Securitas Imperii*, 2006, č. 13, s. 174–176.

5 Ústavní zákon č. 100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky – viz zakonyprolidi.cz/cs/1960-100/zneni-o (citováno k 11. 9. 2025).

6 Archiv bezpečnostních složek (ABS), f. Sekretariát ministra vnitra VII. díl (A 2/7), inv. j. 77, RMV ČSSR č. 32/1977 z 21. 12. 1977, Základní zaměření služební činnosti Sboru národní bezpečnosti a vojsk ministerstva vnitra na rok 1978.

7 Tamtéž, f. Správa kontrarozvědky pro boj proti vnitřnímu nepříteli – X. správa SNB (AKR 36), inv. j. 732, Vyhodnocení pracovních výsledků na úseku boje proti vnitřnímu nepříteli a ideologické diverzi za rok 1978 a současná operativní situace, 29. 1. 1979.

8 KOUTEK, Ondřej: Akce ASANACE, s. 175.

Zdena Tominová byla v září 1980 v rámci akce „Asanace“ donucena vystěhovat se do Velké Británie. Příslušník StB Milan Douša byl v roce 2020 za akci „Asanace“ odsouzen k podmíněnému trestu odnětí svobody na tři roky. (foto: ABS)

avedl: „Bylo to jako zlý sen. Najednou jsme byli probuzeni a mé ženě vyložili, že jsem v podstatě protistátní živel, že mě nemohou sice zatknout, ale že je to výstraha. Poté zmizeli.“⁹ V některých případech mělo pomoci fyzické násilí, hudební publicista a pozdější redaktor rozhlasové stanice Hlas Ameriky Ivan Medek líčil, jak ho v květnu 1978 příslušníci StB po výslechu v noci odvezli do lesa u Lánské obory: „Dali mi pouta a černou pásku přes oči, naložili mě do auta a přivezli na nějaké místo, které jsem neznal. Tam mi nechali pásku na očích a pouta a vláčeli mě někam do lesa. Pak mi pouta rozvázali, pásku strhli a omráčili mě ranou na žaludek na solar plexus.“¹⁰ Pokud nezabralo ani to, bylo v krajních případech sáhnuto na nátlak prostřednictvím dětí, jako např. u člena skupiny The Plastic People of the Universe Vratislava Brabence, jemuž bylo při výsleších vyhrožováno únosem jeho dcery.¹¹

Jindy byl umožněn legální výjezd do zahraničí (pracovní či studijní), následně došlo k znemožnění návratu a zbavení dotyčné osoby československého občanství.

Zákon č. 273/2025 Sb. sice akci „Asanace“ přímo neuvádí, z jeho formulace však jasně vysvítá, že se jedná především o osoby postižené v jejím průběhu. Další podobné celostátní akce měly pomoci omezit opozici, ne však dosáhnout toho, aby její aktivní členové opustili republiku. Počet těch, kteří se z Československa skutečně vystěhovali, lze odhadovat na desítky, řada dalších byla sice k vystěhování nucena, tlaku StB ale odolala.

S účinností od 1. září 2025 (nejpozději do 31. prosince 2026) se žadatelé mohou obracet na Ministerstvo vnitra ČR, které bylo pověřeno řízením o poskytnutí odškodnění a vyplácením příslušné částky. Dotčené osoby

mají popsat okolnosti, za jakých na ně byl uskutečňován nátlak, který měl vést k jejich vystěhování. Ministerstvo vnitra si má před vydáním rozhodnutí vyžádat odborné stanovisko Ústavu pro studium totalitních režimů. Ten bude srovnávat předložené žádosti s archivními dokumenty uloženými v Archivu bezpečnostních složek. Sice neexistuje jednotný seznam osob, kterých se akce „Asanace“ týkala, ale zachovala se velká část svazků vedených na konkrétní jednotlivce, které obsahují informace o zařazení do akce „Asanace“. Dále lze vycházet z plánů činnosti StB, případně z jejich vyhodnocení, záznamů z porad, informací o bezpečnostní situaci apod. Ty zmiňují především osoby, které byly k opuštění republiky donuceny. Podle zákona č. 273/2025 Sb. není ovšem rozhodující, zda lidé skutečně emigrovali, důležité je, že byli cíleně vystaveni tlaku ze strany Státní bezpečnosti, aby republiku opustili.

Archivní materiály je v tomto případě nutné konfrontovat mezi sebou i s dalšími dostupnými zdroji, např. s dokumenty Charty 77 či vzpomínkami pamětníků. Po roce 1989 akci „Asanace“ opakovaně vyšetřoval také Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu Policie ČR. Např. v červenci 1996 bylo sdělení obvinění doručeno třiceti jedna osobám, vesměs vrcholným funkcionářům StB (náčelníci X. správy SNB, krajských správ či odborů, ale i ministr vnitra či jeho náměstek). Zhruba polovina z nich byla nakonec odsouzena k podmíněným trestům.¹² V rámci vyšetřování akce „Asanace“ docházelo ale k soudům i v dalších letech.¹³

9 Teolog popisoval šikanu StB. *iDNES.cz*, 4. 2. 2002 – viz idnes.cz/zpravy/domaci/teolog-popisoval-sikanu-stb.Ao11203_131238_domaci_jpl. (citováno k 11. 9. 2025).

10 Tamtéž.

11 KOUTEK, Ondřej: Akce ASANACE, s. 176.

12 Více viz GREGOR, Pavel: Vyšetřování akce ASANACE. *Securitas Imperii*, 2006, č. 13, s. 177–196.

13 Např. Zprávy o rozhodnutích. *Policie.gov.cz* – viz <https://policie.gov.cz/zpravy-o-rozhodnutich.aspx> (citováno k 11. 9. 2025).

Ne všechny informace v dobových dokumentech však odpovídají realitě. Podle plánu měly být „k dosažení cíle ASANACE“ u signatáře Charty 77 písničkáře Vlastimila Třešňáka využity tyto prostředky: nasazení tajných spolupracovníků, kompromitace na pracovišti i u známých a přátel, s nimiž měly být prováděny opakované pohovory, namátkové kontroly v restauracích s následným předáním na záchytnou stanici, každotýdenní předvolávání za účelem podání vysvětlení k Chartě 77 či prověřování duševního stavu v psychiatrické léčebně. Již z dřívějšíka u něj doma probíhal telefonní odposlech.¹⁴ Záznamy StB se již nezmiňovaly o tom, jak výslech probíhal. „*Při výslechu mi dávali nesmyslné otázky, po chvíli se začali chovat arogantně, tykat mi a tlouct mě. Mlátili mě pravítkem do hlavy, obdržel jsem několik silných ran do tváře. Několikrát jsem byl sražen ze židle [pak] pro mne přišel Kafka [referent JUDr. Josef Kavka] a odvedl mě znovu do výslechové místnosti. Zpočátku se ke mně choval korektněji, mám dojem, že dokonce sepisoval protokol. Otázky však byly stále nesmyslné. Po nějaké době Kafka vytáhl krabičku zápalek, zápalky rozškrtával a zhašel [je] o moje ruce. Opačoval něco v tom smyslu, zkus se ohnat a bude to útok na veřejného činitele,*“¹⁵ uvedl Vlastimil Třešňák, který v dubnu 1982 emigroval do Švédska.¹⁶

Ne všechny případy ovšem budou takto jednoznačné. Komplikace mohou nastat, pokud dotyčná osoba byla

Akce MOBILE - č. sv. 16161, jedná se o manželskou dvojici signatářů CH-77 a členů VONS. V hodnoceném období byly s objekty uskutečněny 3 preventivně profylaktické pohovory, kterými bylo dosaženo, že se dne 14.6.1982 oba v rámci akce ASANACE vystěhovali do Francie.

Záznam o akci „Asanace“ z vyhodnocení prováděcího plánu práce 1. odboru X. správy SNB za rok 1982 (repro: ABS)

nucena k opuštění republiky či jí bylo v tomto směru vyhrožováno, ale do akce „Asanace“ nebyla přímo zařazena, a zejména pak v případech, kdy se nedochovalo relevantní archivní materiálu. Zde bude nutné prověřovat a srovnávat dostupné materiály i výpovědi svědků a pamětníků a dohledávat potřebné důkazy. A podobně jako v případě zákona „o třetím odboji“ (č. 262/2011 Sb.) také zde mohou v rozhodování ministerstva sehrát zásadní roli zákonné překážky. Odškodnění tak nebude poskytnuto lidem, kteří byli v období komunistického režimu příslušníky či spolupracovníky bezpečnostních složek, členy, kandidáty či informátory komunistické strany, studenty politických, bezpečnostních a vojenských škol a členy několika dalších zákonem definovaných institucí. Bez nároku rovněž zůstane osoba, která „se jinak dobrovolně, vědomě a aktivně významným způsobem podílela na budování, rozvoji a upevňování komunistické totalitní moci v Československu.“¹⁷ Od uvedených překážek je nicméně

možno odhlédnout – stejně jako v případě uznání účastníků odboje a odporu proti komunismu –, pokud účast na něm svou intenzitou, rozsahem nebo délkou zjevně převyšovala podíl na budování, rozvoji a upevňování totalitní moci. Nově pak zákon zmiňuje také nepřihlídnutí k překážce, pokud osoba, evidovaná v materiálech bezpečnostních složek, s těmito prokazatelně nespolupracovala.

Odškodnění za nucení k opuštění republiky se bude týkat maximálně několika stovek osob, zdaleka však nejde pouze o právní akt. Spolu se zákonem č. 274/2025 Sb., o jednorázovém odškodnění za ochranný dohled z politických důvodů, se změnou zákona č. 262/2021 Sb., o účastnících odboje a odporu proti komunismu, a s rozšířením seznamu prominentů komunistického režimu, jimž budou kráceny starobní důchody, představuje také symbolický akt vyrovnání se s předlistopadovým režimem.

Milan Bárta

14 ABS, sb. Svazky kontrarozvědného rozpracování (KR), svazek a. č. KR-728753, Plán operativního opatření do akce „ASANACE“, 7. 7. 1981.

15 Viz <https://policie.gov.cz/clanek/asanace-vlastimila-tresnaka.aspx> (citováno k 11. 9. 2025).

16 V roce 1991 podal Vlastimil Třešňák ze Švédska trestní oznámení na neznámé příslušníky StB, kteří ho šikanou donutili k emigraci. Obvodní soud pro Prahu 1 odsoudil Josefa Kavku dne 13. 5. 1998 za trestný čin zneužívání pravomoci veřejného činitele k trestu zákazu činnosti v ozbrojených složkách na dobu čtyř roků. Po odvolání státního zástupce Městský soud dne 18. 8. 1998 při nezměněném výroku o vině, uložil Kavkovi peněžitý trest ve výši 50 000 Kč. Výrok opět napadl státní zástupce a kauzu převzal Nejvyšší soud. Ten rozsudek zrušil a vrátil případ k novému projednání. Konečný verdikt padl dne 15. 10. 1999, kdy Městský soud v Praze odsoudil Josefa Kavku k trestu odnětí svobody v trvání deseti měsíců s podmíněným odkladem na dobu tří let. PULEC, Martin: „Asanace“ Vlastimila Třešňáka. *Policie České republiky*, 1. 6. 2022 – viz <https://policie.gov.cz/clanek/asanace-vlastimila-tresnaka.aspx> (citováno k 11. 9. 2025).

17 Zákon č. 273/2025 Sb. o jednorázovém odškodnění osob nucených Státní bezpečností k vystěhování z Československé socialistické republiky – viz <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2025-273/zneni-20250901> (citováno k 11. 9. 2025).